

POLITIKE IDENTITETA EUROPSKE UNIJE: U "POTRAZI ZA KOLAČIĆIMA MALE MADELEINE"

Tihomir Cipek

*Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*

Pregledni rad

Sažetak

Ukazuje se na važnost oblikovanja europskog identiteta za legitimnost odluka institucija Europske unije. Najprije su prikazane glavne smjernice i značajke rasprava o važnosti kolektivnih identiteta za razumijevanje društva i politike. Naglašava se važno mjesto koje politike identiteta zauzimaju u najnovijim politologijskim istraživanjima. Izložene su glavne odrednice konstrukcije identiteta u temeljnim dokumentima Europske unije i prihvatanje nadnacionalnog europskog identiteta od strane stanovnika EU-a. Prikazane su i glavne znanstvene hipoteze o oblikovanju europskog identiteta. Navedene su političko-kulturalne pretpostavke koje bi eventualno mogle poslužiti kao građevni materijal budućim konstruktorima europskog identiteta.

Danas odluke vodećih institucija Europske unije sve više utječu na svakodnevni život građana država članica, a politička se elita Unije odlučila da Europa ne može biti svedena na tržište, nego njezine institucije trebaju biti prihvaćene od europskih građana. Pritom se problemi legitimacije političkog sustava i formiranja europskog identiteta pokazuju kao usko povezani. Smatra se, naime, da bez formiranja europskog identiteta ne može

biti ni valjane legitimacije politike Europske unije. Često pokušaji oblikovanja europskog identiteta nailaze na ironične komentare zapadnjačkih medija, koje najbolje ilustrira novinski naslov Londonskog "Timesa": "Tko želi umrijeti za Javiera Solanu?", povjerenika za vanjsku politiku EU-a. Ironija se temelji na stavu da nema djelotvorne i legitimne političke zajednice ako se njezini članovi s njome emocionalno ne identifiraju, na sličan način kao u nacija-

ma-državama. U euroskeptičnoj maniri dalje se tvrdi će se teško formirati ono čega Europska unija jednostavno nema, a to je komunikacijska, iskustvena zajednica sjećanja unutar koje se omogućuje formiranje zajedničkog europskog identiteta. S druge strane, ta ironična teza naprosto pretpostavlja da je nadnacionalno karakteristično za EU jednostavno i nademocionalno, dakle, prema euroskepticima upitnog legitimiteta.

Identitet se uz pojam konflikta, interesa i moći od osamdesetih godina prošlog stoljeća javlja kao jedna od najvažnijih kategorija političke znanosti. Postaje sve očitiije da i u istraživanjima procesa europske integracije taj pojam ima nezaobilaznu analitičku primjenu. Put do nezaobilaznog istraživačkog alata nije bio pravocrtan i jednostavan. Identitet je dugo vremena u društvenim znanostima vrijedio kao problematična, čak i opasna kategorija. Govorilo se o "smrtonosnim identitetima", a znanost je naglašavala da su identiteti puki socijalni konstrukt. Na taj ih se način, isticanjem njihove podatnosti za modeliranje od strane povijesti, odnosno raznih socijalnih arhitekta i graditelja, nastojalo obezvrijediti. Nedvojbeno je da su sve socijalne činjenice konstrukt koji nastaje interakcijom različitih društvenih, ekonomskih, povijesnih, političkih i psiholoških čimbenika, ali ta spoznaja ne umanjuje njihovu "stvarnost" u socijalnom djelovanju. Dokazi o baskijskom nacionalnom identitetu kao pukom socijalno-povijesnom konstrukt ne će promijeniti djelovanje pripadnika ETA-e, a njihove će eksplozivne naprave i dalje biti jednako opasne. Isto tako ne pomaže ni često prisutno svođenje motiva ljudskog djelovanja isključivo na interese, kao

što to čini "rational-choice" teorija, nastojanjem da pronađe "čist" račun: troškovi-korist koji se može materijalno izraziti. U svojoj poznatoj kritici pre-naglašavanja ekonomističkog pristupa politici, kao jedino ispravnog i mogućeg, pod ironičnim naslovom "Rational Fools" Amartya Sen naglašava da se međuljudski odnosi ne mogu svesti isključivo na interes, premda naravno ne negira njihovu važnost (Sen, 1998: 84-109). Smatra da racionalno ponašanje i odluke imaju u svojoj osnovi političko-emocionalnu legitimaciju. On stoga tvrdi da "ljudi ne plaćaju poreze isključivo zato što se boje kazni, nego i stoga što svoju vladu promatraju kao legitimnu instituciju". Osim toga, izvrsno primjećuje da "ljudi svoje postupke u prvoj liniji zasnivaju na emocijama i vrijednosnim predodžbama, a tek u drugoj liniji na osnovu logičko-empirijskih promišljanja" te da u pravilu ne djelujemo kao pojedinci nego kao članovi nekog društvenog kolektiva. On, dakle, smatra da ljudi imaju kolektivni identitet koji određuje njihovo djelovanje (Etzioni, 1996:14-15). Na tragu njegovih teza je uz brojne druge i njemački politolog Michael Th. Greven, koji također ističe da u politici nema jednoznačne funkcije korisnosti. Ciljevi i način političkog djelovanja određeni su vrijednostima subjekta djelovanja, odnosom snaga te društvenim i političkim kontekstom (Greven, 1999:10).

Suvremena analitička primjena pojma identitet u politologiji potaknuta je, dakle, kritikama "apsolutne" spoznajne vrijednosti kategorije interesa i procesima nadnacionalnih integracija, odnosno globalizacijom. Navedeni su procesi novim "buđenjem" starih regionalnih i nacionalnih identiteta te nastojanjem da se oblikuju novi poput eu-

ropskog ponovno zainteresirali istraživače. Pokazuje se da je sve aktualniji i važniji te da se o identitetima, osobito kolektivnim, sve više govori jer identiteti bitno utječu na stabilnost i djelotvornost političkog sustava. Upravo je identitet pojam koji utjelovljuje “trenutak reda i sigurnosti” pomoću kojeg se nastoji pronaći sigurna luka u vremenu stalnih globalnih promjena kojima je izloženo suvremeno društvo. Primamljivost identiteta ne leži isključivo u njegovu pomodnom blještavilu, nego u njegovoj sposobnosti da u svojoj elastičnosti unutar procesa promjena očuva nešto postojano ili da barem stvori privid opstanka neke “tvrde jezgre” koja nije podložna promjenama, pa zato spremno i postojano podnosi sve izazove vremena. Globalizacija je pred istraživače postavila pitanje odnosa između sve otvorenijeg globalnog tržišta koje potiče i uzrokuje neprekidne promjene i potrebe ljudi za nekom vrstom “stalnosti u promjenama” koju nastoji pružiti kolektivni identitet. Pokazalo se da za većinu ljudi navedeno uporište koje pruža točku motrišta i omogućuje kakvu-takvu orijentaciju u globalizacijskim promjenama daje nacionalni identitet. Naravno i sam se nacionalni identitet tijekom vremena mijenja, ali je usprkos tomu od modernog vremena stalno prisutan čimbenik koji određuje socijalno i političko djelovanje. Stoga sve vlade i političke stranke, zapravo sve političke institucije, nastoje oblikovati politiku identiteta koja određuje glavne značajke njihove zajednice te je samim time razgraničuje od drugih. Navedena zadaća politike identiteta i dalje nije neprijeporna. Postavljaju se jednoznačna pitanja, poput: kako se može istraživati identitet nezavisno od interesa? Pritom skeptici i zarobljenici

kategorije interesa često zanemaruju da se pitanje može postaviti drukčije, pa se možemo zapitati: kako se može istraživati interes nezavisno od identiteta? Ne radi se, dakle, o tomu da se jedna kategorija zamjeni drugom nego da se one međusobno povežu i da se na taj način dođe do točnijih znanstvenih prosudbi. U ovom članku polazim od teze da kolektivni identitet definiran kao konstruirana vremenska postojanost institucija, simbola, vrijednosti i ciljeva jedne zajednice, društvene grupe ili državom obuhvaćenog društva – za politologiju posjeduje spoznajnu vrijednost. Stoga treba naglasiti da ljudi u pravilu ne odvajaju činjenice od vrijednosti kao što traži ideal uma i racionalne liberalne demokracije, a da će svako prisiljavanje da to čine prije dovesti do frustracije i odbijanja nego do stabilne demokracije. Stoga se treba potruditi da se formiraju i vode djelotvorne politike identiteta koje će voditi računa i o emocionalnoj strani života građana. Upravo tome teže politike identiteta Europske unije, koje se kombinirajući identitet i interes, trude formirati novi europski identitet, prihvaćen od građana Unije.

Prvi pokušaji oblikovanja zajedničke gospodarske, socijalne, a u zadnje vrijeme i vanjske i sigurnosne politike, pokazuje da Europska unija nastoji nadrasti svoju prvobitnu zadaću formiranja djelotvornog zajedničkog tržišta. Iako je Unija nastala ponajprije iz preklapanja interesa europskih poduzeća da se odupru konkurenciji japanskih i američkih tvrtki s interesom europskih državnih elita da barem djelomično obnove politički suverenitet i ponovno zadobiju kontrolu nad protokom bogatstva, informacija i moći koji su gubile zbog procesa globalizacije. Meksič-

ki sociolog i politolog Manuel Castells procese europskih integracija sasvim je jasno odredio tvrdnjom da formiranje Europske unije “nije bio proces izgradnje savezne europske države budućnosti, već stvaranje političkog kartela, odnosno bruxelleskog kartela, unutar kojeg europske države-nacije još uvijek mogu zajednički postići određenu razinu suvereniteta u novom svjetskom neredu, a zatim plodove toga suvereniteta razdijeliti svojim članicama prema pravilima o kojima se beskonačno pregovara” (Castells, 2002:271). Takvo mišljenje nalazi svoje uporište u istraživanjima javnoga mnijenja koja pokazuju da je malo vjerojatno da se građani neke države opredjeljuju za puno pristupanje nekoj nadnacionalnoj superdržavi i pristaju uz globalno upravljanje. Europska unija to nije, ona je više “izraz nejednako raspoređenih skupnih interesa država članica. Radi se zapravo o složenom procesu koji s jedne strane stvara zajednički suverenitet u području ekonomije, sigurnosti, zaštite okoliša, pa države imaju sve manju moć samostalnog djelovanja. Zajedničko se djelovanje stoga nameće kao imperativ upravo zato da se očuva kakva-takva samostalnost države-nacije. S druge strane, zajedničko ih djelovanje često paralizira i čini zarobljenicima birokratiziranih međunarodnih institucija koje slijede vlastite interese.

Konstrukcija europskog identiteta neće naravno biti laka zadaća, već zbog tog što taj pojam podrazumijeva kulturnu, filozofsku, psihološku, geografsku i povijesno-političku dimenziju. Isto tako niti jedna od navedenih karakteristika nije jednoznačno određena, jer je jasno da: “kad bi Europa imala svoje jednoznačne pretpostavke, tada bi imala i svoj jednoznačni identi-

tet” (Rodin, 2001:14). Naravno, znamo da to nije tako, a za oblikovanje europskog identiteta teško se u pomoć mogu pozvati – kao što je to bilo na djelu kod oblikovanja nacija – “slatki okusi djetinjstva” (Herder) ili proustovski rečeno “kolačići male Madeleine” koji bi nam prizvali sjećanja na prošlost. Nije moguće, kako su to zamišljali neki od prvih zagovornika europskog jedinstva, oblikovati neku europsku naciju. Konstruktori nacionalnog jedinstva nemaju jednostavno dovoljno materijala, a ni društvene ni političke okolnosti im nisu sklone. Osnove za oblikovanje nacionalnog identiteta i snažnu emocionalnu identifikaciju pojedinca sa svojom nacijom prema teoriji Anthonyja D. Smitha javljaju se ako postoji mit o zajedničkom podrijetlu i povijesnim sjećanjima, povijesno formiran teritorij domovine, zajednička masovna kultura, zajedničke obveze i prava svih građana te zajednički ekonomski prostor (Smith, 1992). Očito je da za formiranje europske nacije nedostaju zajednički mitovi, ideja jedne domovine, ali i zajednička europska kultura. Ukratko, nema proustovskih “kolačića male Madeleine” koji bude slatke okuse djetinjstva i preko povijesnih sjećanja oblikuju poseban europski identitet. Ta činjenica pokazuje da ideja oblikovanja jedinstvene europske nacije, koju su zagovarali i još uvijek potiču neki ugledni europski intelektualci, za sada nema gotovo nikakvih izgleda (Božić, 2002). Mnogo su veće šanse za oblikovanje europskog demosa, koji se zasniva na jačanju sudjelovanja europskih građana u demokratskim institucijama Unije.

Zbog navedenih poteškoća Europska se unija nastoji oblikovati na dvije razine spajanjem interesa s konstrukci-

jom identiteta, pa se pokazuje da u političkoj praksi te kategorije nisu suprotstavljene nego se međusobno uvjetuju. Na razini interesa Europska unija postoji i dalje se integrira kao monetarna i carinska unija te preko zajedničkih politika: agrarne, zdravstvene, socijalne, obrambene, ljudskih prava itd. No identiteti se nastoje formirati usporedno i zajedno s ostvarenjem različitih ponajprije ekonomskih interesa. U tu je svrhu 1990. godine donesen i "Dokument o europskom identitetu" (Gasteyger, 1990:302-305). Navedeni spis nastoji ukazati na svrhu i ciljeve tadašnje Europske zajednice u međunarodnoj politici. Zajednica se definira kao "samostalna cjelina" koja unutar Europe i svjetske zajednice država nastoji formirati svoj identitet i voditi samostalnu politiku uvažavajući temeljna načela zapisana u dokumentima Ujedinjenih nacija. U dokumentu se tempo europskih integracija povezuje s evolucijom europskog identiteta: "Razvoj europskog identiteta orijentirat će se s obzirom na dinamiku europskog ujedinjenja. U vanjskopolitičkim odnosima devetorica će se prije svega truditi da postupno odrede svoj identitet u odnosu s ostalim političkim cjelinama. Time će svjesno jačati unutarnju međuzavisnost i pridonositi formiranju jedne istinski europske politike. Oni su uvjereni da će daljnje ostvarenje te politike biti važan čimbenik, koji će im omogućivati da daljnje razine posla vezanog uz europsko ujedinjenje obavljaju s realizmom i povjerenjem; ta će politika također olakšati predviđena preoblikovanja njihovih zajedničkih odnosa u Europskoj uniji". Politika europskog identiteta dolazi do izražaja i u Ugovoru o Europskoj uniji potpisanom 7. veljače 1992. godine u Maastrichtu. U

preambuli Ugovora, u dijelu u kojem se govori o zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici, tvrdi se da vlada "treba voditi zajedničku i vanjsku i sigurnosnu politiku", pri čemu se u članku 17 govori o potrebi utvrđivanja koraka za oblikovanje zajedničke obrambene politike jer će se "tako jačati identitet i nezavisnost Europe" da bi se podupro mir, napredak, sigurnost u Europi i svijetu. Na sličan se način u članku 2, koji govori o ciljevima EU-a, naglašava važnost "potvrđivanja njezina identiteta na međunarodnoj razini". Ugovor o Europskoj uniji također jamči da će se "obraniti identitet njezinih članica". Potreba oblikovanja europskog identiteta istaknuta je i u članku 191 Ugovora o EU-u, koji govori o potrebi da političke stranke definirane kao institucije koje iskazuju političku volju građana Unije, "pridonose izgradnji europske svijesti". Zamjetno je da se identitet zapravo smatra svojevrsnom zajedničkom vanjskom politikom Europske unije, a i kao niz drugih politika koje se izvana percipiraju kao prepoznatljivo i jedinstveno političko djelovanje Unije. Osobito je snažno nastojanje da se formira zajednička sigurnosna politika s jedinstvenim europskim obrambenim sustavom i zajedničkim vojnim postrojbama.

Naravno, identifikacijskog je deficita svjesna i politička elita Europske unije pa kao glavnu alatku politike identiteta definira budući ustav i socijalnu politiku, koji se tek oblikuju. Političari Unije legitimacijski su doprinos dali već "Poveljom o temeljnim pravima Europske unije" iz Nice iz 2000. godine. Povelja sadrži 54 članaka podijeljenih u sedam poglavlja koja definiraju prava čovjeka, slobode, jednakost, solidarnost, prava građana, značajke pravosuđa i opće odredbe. Tim je dokumentom učinjen

ne samo korak naprijed prema boljoj legitimaciji i jasnijem identitetu Europske unije nego su dane i jasne smjernice za donošenje njezina ustava. Prijedlog Ustava Europske unije, o kojem se upravo odlučuje na referendumima i u parlamentima država članica Unije, u osnovi razrađuje i utemeljuje već prikazana načela europskog identiteta. U preambuli se naglašava da Unija nastaje u spoznaji da su "narodi Europe, ponosni na svoj nacionalni identitet i povijest, odlučni prevladati stare suprotnosti i zajednički oblikovati sve bliskiju jedinstvenu sudbinu". Napominje se da je Europa oblikovana "kao jedinstvo različitosti", a jasno su definirani simboli važni za oblikovanje identiteta: zastava (krug 12 zlatnih zvijezda na plavoj podlozi) i himna (Oda radosti iz Devete simfonije Ludwiga van Beethovena). Dan Europe se slavi 9. svibnja u znak sjećanja na pobjedu antifašističke koalicije u Drugom svjetskom ratu. Ustav je jasno odredio i značajke zajedničke vanjske, sigurnosne i ekonomske politike, osnove vrijednosti i državljanstvo Unije, a i mnogim drugim odredbama daje osnove za oblikovanje europskog identiteta. Vidljivo je da se u formulacijama identiteta iz službenih dokumenata Europske unije taj pojam identiteta više odnosi na vanjskopolitičko samopotvrđivanje i dokazivanje, nego na pozitivno samodefiniranje prema unutra. No glavna je odluka Europske unije procesualnost koja naravno upućuje i na nedovršenost procesa integracije, a samim time i oblikovanje europskog identiteta. Stoga politologijska istraživanja i dalje s velikim poteškoćama nastoje definirati osnovne značajke europskog identiteta.

Istraživanja navedenog fenomena u društvenim i humanističkim znanosti-

ma došla su do zaključka da ne postoji pojam Europe koji daje uvjerljiv odgovor na pitanje o europskom identitetu. Pokazalo se da tradicionalne teorije koje se pozivaju na granice, na političke i društvene vrijednosti kršćansko-zapadne civilizacije i europske značajke privrede, znanosti, tehnike i države, više nisu dovoljne da bi se Europa po svojim značajkama razgraničila od ostalih. Europske su se vrijednosti postupno proširile te ih nalazimo u cijelom svijetu, što dovodi u pitanje ekskluzivno mjesto Europe. Stoga se može postaviti teza da sva nastojanja da se izgradi politologijski ili sociologijski pojam Europe i oblikuje europski identitet zbog razvoja današnjeg funkcionalno diferenciranog svjetskog društva nema nikakvih izgleda (Stichweh, 2000: 10). Navedene "zaoštrene" pozicije nisu dominantne, pa većina znanstvenica i znanstvenika još uvijek smatra da postoje izgledi za formiranje europskog identiteta. No prije pravih "kuhara" na djelu su se pojavili institucionalisti, koji smatraju da se Europa treba izjednačiti s Europskom unijom, a da je zadaća političke znanosti analiza novih nadnacionalnih sustava vladavine te međudjelovanja sustava EU-a i političkih institucija nacionalnih država (Tömmel, 1997). Naglašava se važnost Europske komisije, koja je uspjela preuzeti posredničku funkciju između država i ne-državnih subjekata integracije. Osporava se mogućnost oblikovanja nadnacionalne razine odlučivanja u EU-u ako ona bude slijedila isključivo ekonomske ciljeve. Kao interesno-ekonomska udruga Europska unija nužno ostaje udruženje država-nacija s eventualnim slabim transnacionalnim europskim identitetom, bremenitim napetostima između etnosa i demosa, tj. europskog

političkog naroda, koje će se teško prevladavati. Zastupnici te teze smatraju da je uspostava europskog identiteta moguća pomoću “ustavnog patriotizma” (Verfassungspatriotismus), kako to zagovara Jürgen Habermas. Termin “ustavni patriotizam” prvi je sedamdesetih godina 20. stoljeća upotrijebio učenik Hanne Arendt, Dolf Sternberger, da bi označio jednu vrstu prijateljstva građana spram države, koje ih potiče da sudjeluju u političkom životu.¹ Habermas je pomoću tog koncepta već od osamdesetih godina 20. st. nastojao pokazati da se u zapadnoj Njemačkoj formira “post-nacionalna” situacija i da građani nisu ponosni na nacionalnu kulturu i herojsku povijest, nego na temeljne ustavne vrijednosti: slobodu i jednakost. Nakon brojnih kritika, osjećao je potrebu pojasniti svoju poziciju, pa je termin “post-nacionalni” zamijenio pojmom “post-nacionalistički” i ustvrdio da svaki narod i država s obzirom na svoje povijesno iskustvo trebaju pronaći vlastiti put “ustavnog patriotizma”. On ističe da je za formiranje “ustavnog patriotizma” nužna demokratska politika povijesti, koja se kritički suočava i vrednuje nacionalnu prošlost (Mueller, 2004). Ukratko, pristaše koncepta “ustavnog patriotizma” naglašavaju važnost vjere u osnovne vrijednosti liberalne demokracije i potrebu demokratske participacije građana Europske unije. Zagovara se razumijevanje ustava kao javnog procesa, jer javni

¹ Ustavni je patriotizam kod Sternbergera povezan s konceptom demokracije koja odlučno brani svoje vrijednosti, a kasnije je kod Loewensteina upotrijebljen da bi komentirao potrebu da se demokracija od antidemokrata odlučno brani pa i autoritarnim sredstvima (Loewenstein, 1937).

interes ne može biti isključivo problem činovnika Unije i država članica, nego pitanje svih njezinih građana. Države-nacije i sam EU ne mogu prema toj koncepciji imati monopol na javna dobra, jer se privatni i javni interesi danas nadopunjuju i isprepleću. Privatni interesi stoga nisu nešto što izvana ugrožava javno dobro, pa treba graditi političku kulturu koja će poticati dijalog između predstavnika javnih i privatnih interesa i sudjelovanje građana u politici te na taj način razvijati povjerenje između politike i društva, između političara i građana. Riječju, taj smjer političke misli smatra da “ustavni patriotizam” – pod pretpostavkom aktivnog sudjelovanje građana u politici Europske unije – može biti osnova oblikovanja europskog identiteta.

U političkoj znanosti djelatan je i pristup koji nastoji propitati i oblikovati povijesno utemeljenu institucionalnu bliskost europskih država u čijem se temelju nalazi historijsko-institucionalni pojam Europe (Theborn, 2000). Švedski znanstvenik svoju analizu nije ograničio isključivo na zapadnoeuropske zemlje nego razmatra i situaciju u Srednjoj i Istočnoj Europi. Pokazalo se da između Zapada i Istoka Europe ne postoji nepremostiva provalija, nego da unatoč nekim razlikama u osnovi dijele isti obrazac industrijalizacije, demografske i socijalne trendove itd. Osobito je zanimljivo da Theborn naglašava vrlo slične egalitarne tendencije koje su prema njegovom mišljenju karakteristične za cijeli europski kontinent i nadilaze razlike između političkih i ekonomskih sustava europskih zemalja. On pojam Europe nastoji oblikovati na osnovu značajki epohe moderne. Smatra da je u tom povijesnom razdoblju Europa bila orijentirana spram budućnosti, a

da su procesi modernizacije bili oblikovani pomoću unutarnjih sukoba, tj. građanskih ratova i revolucija. Europa je, kako bi to rekao Karl Dietrich Bracher, i u 20. stoljeću bila bitno određena "vremenom ideologija". Na njezinom su tlu bili zavičajni i protivnici: fašisti, nacisti i komunisti, ali isto tako i pristasa liberalne demokracije. U Sjevernoj Americi protivnici modernizacije nalazili su se s druge strane Atlantskog oceana, a u kolonijama i Japanu modernizacijski su poticaji dolazili izvana: iz središta kolonijalnih imperija ili iz SAD-a. Theborn također smatra da se povijesno naslijeđe Europe odražava u skepsi prema religiji i relativno raširenom agnosticizmu. Nije mu promaknula ni relativno velika sklonost državnom intervencionizmu s jedne strane, ali često i radikalnom individualizmu. Navedeni individualizam doveo je do krize obitelji, velikog porasta samačkih i staračkih kućanstava te pada nataliteta u cijeloj Europi. Zaključio je da povijesno oblikovane institucionalne i kulturne veze te značajke nisu u Europi razvile dovoljnu osnovu za oblikovanje europskog identiteta.

Kako je već istaknuto, pojam kolektivnog identiteta nužno podrazumijeva razgraničenje, pa se u društvenim znanostima neizbježno postavlja pitanje političkih granica Europe. Na navedeno pitanje nastoji odgovoriti W. Outhwait, koji europski identitet traži u osobitostima europskoga kapitalizma, konstitucionalizmu, racionalizmu i individualizmu. Europski kapitalizam odlikuje velika uloga države i njezina sklonost da djeluje na tržištu te velik utjecaj socijaldemokracije i sindikata, koji politikom socijalnih prava nastoje ograničiti djelovanje tržišta. U Europi se razvila liberalno-demokratska po-

litička kultura, a također se poziva na relativno veliku sekularizaciju društva i racionalizaciju individualnog života. Europski identitet tvori i vrlo razvijena mogućnost određenja individualnog identiteta i načina života. Komparativna analiza Sarwa i Stevensa ukazala je pak da Europu odlikuje središnji značaj nacionalnih država, raširena međunarodna mreža nevladinih organizacija i socijalni oblik kapitalizma, koji joj omogućuje da se razvija kao zona stabilnosti i blagostanja. Zaključak je poput Thebornova također dvojak: europske države pokazuju niz zajedničkih karakteristika, ali one ipak ne oblikuju dovoljne pretpostavke za formiranje europskog identiteta.

Razvidno je da su dosadašnja politologijska istraživanja uvjerljivo pokazala da se europski identitet ne može oblikovati iz nekonfliktnog, koherentnog vrijednosnog sustava zapadno-kršćanske vodeće kulture, dakle, isključivo kao konsenzus o neprijepornim i za sve jednoznačnim zajedničkim političkim, religijskim i kulturnim vrijednostima, nego tek kroz diskusiju i polemiku između različitih vrijednosnih predodžaba. Naravno, pretpostavlja se da je diskusija moguća tek onda ako građani pristaju uz osnovne vrijednosti liberalne demokracije i vjeruju da će na kraju ipak prevladati tradicionalni građanski smisao za kompromis. Naglašava se ambivalencija svake politike identiteta jer se smatra da nema koristi od pozivanja na neku trajnu tvrdu jezgru jedinstvene europske kulture iz koje bi se trebao izvesti identitet Europske unije. Odustajući od isključivo kulturalnog koncepta, većina se istraživača zalaže za formiranje minimalističkog europskog identiteta u danas već u pravilu europskom multikulturnom društvu.

Identifikacija građana s Europskom unijom moguća je prema mišljenju većine istraživača isključivo kroz formiranje projektnog identiteta. Taj se tip identiteta konstituira iz civilnog društva kada društveni subjekti grade nov identitet koji redefinira njihov položaj u društvu. Tendencija je da se projektni identitet s vremenom formira i kao legitimirajući identitet koji treba pomoći izgradnji novih europskih institucija i društvenih subjekata koji reproduciraju politički sustav Unije i na taj način omogućuju stabilnost. Uspješno formiranje projektnog identiteta ovisi o uspješnoj kombinaciji nekoliko čimbenika. Smatra se da je potrebno usvajanje europskog političkog naslijeđa u svijesti europskih građana, uspostava prepoznatljive vanjske politike Europske unije i jasno političko formuliranje zadaća eurointegracijskih procesa. Brojni elementi europskoga projektnog identiteta njemački politolog T. Meyer sažima u tri međusobno povezane dimenzije. On ističe da je potrebno ustrojiti Europu kao participativnu demokraciju u kojoj građani i političke stranke, u koje su udruženi ili koje podupiru, aktivno sudjeluju u procesima odlučivanja, a pretpostavka za to je oblikovanje multikulturalnog društva koje uvažava razlike. Europska unija nadalje treba nastojati sačuvati visoku razinu socijalnog blagostanja svojih građana preko socijalno-tržišnoga gospodarstva. Unija se također treba afirmirati kao civilna velesila na svjetskoj političkoj pozornici. Naravno, navedeni se elementi legitimiteta, koji građanima pružaju mogućnost identifikacije s EU-om, i oblikovanje europskog projektnog identiteta mogu i drukčije kombinirati, ali navedeni se smatraju najvažnijima.

Na prvi pogled može se činiti paradoksalnim, ali glavni nositelji formiranja europskog identiteta i dalje su vlade država-članica. One u EU-u djeluju preko Vijeća ministara, institucije koja je središte političkog odlučivanja. Upravo Vijeće ministara donosi ključne odluke vezane uz proces eurointegracija, a sukladno tomu i formiranja europskog identiteta. Proces izgradnje novog identiteta kako smo pokazali na osnovi odluka EU-a već je na djelu, a politička je javnost pravo mjesto njegova oblikovanja. Metodologija proizvodnje kolektivnih identiteta je, dakle, već djelatna, ali je treba, kako ističe M. Castells, bolje koordinirati i pojačati u svim njezinim institucionalnim segmentima. Posebno je istaknuo potrebu formiranja zajedničkog europskog medijskog sustava i organiziranje adekvatnog stručnog praćenja i analiziranja procesa formiranja europskog identiteta koje bi na osnovi iskustava predlagalo ispravke i poboljšanja procesa. U osnovi navedenog stava jest ideja da se kolektivni identitet može konstruirati racionalnim postupcima s osloncem na političku javnost. Istoga je mišljenja T. Meyer kada naglašava da je za formiranje europske javnosti, a samim time i pretpostavki za oblikovanje kolektivnog europskog identiteta, potrebna ponovna afirmacija političkoga. Treba odstati od svođenja svih političkih odluka na nužne "tehničke" postupke bez alternative, koje su praćene izjavama da "jednostavno nije moglo drugačije" jer to zahtijeva neizbježna i neporeciva logika ekonomskih zakona. On se zalaže za "otvaranje" vrata europskih političkih institucija pa će se pokazati da postoji više različitih mogućnosti rješenja istog problema. Politička bi javnost u tom slučaju mogla vidjeti suko-

be između raznih mogućnosti i sudionika u procesu pregovaranja te bolje sagledati značajke samog procesa političkog odlučivanja. Ukratko, vratilo bi se političko, kao ono koje nudi alternativu i pokazuje da je moglo biti i drugačije, da su odluke stvar političke volje, a ne isključivo "tehnička nužnost". Treba odustati od dosadašnjeg načela "zavtorenih vrata" koje vodi depolitizaciji i nestanku političke javnosti te političke odluke donositi uvijek uključujući i zainteresiranu javnost. Ako se ne politiziraju procesi političkog odlučivanja i ne aktivira politička javnost, neće se formirati ni jedna pretpostavka oblikovanja europskog identiteta, jer neće biti jasan interes koji građani imaju od određenih političkih odluka. Istodobno će njihovim isključivanjem iz političkog procesa neučinkovita biti politika simbola, koja bi im trebala omogućiti identifikaciju s EU-om na emocionalnoj razini. Meyer zaključuje da u današnjoj Europskoj uniji manjka i jasnih interesa i identiteta. Politički identitet građana Europske unije ne može nastati bez kvalitetnog demokratskog procesa, koji se zasniva i potiče sudjelovanje građana te oblikuje svojevrsan identitet demokratski aktivnih građana Europe (Meyer, 2004:172). Demokratski sustav EU-a koji jasno i nedvojbeno u procese odlučivanja uključuje europsku javnost i afirmativna djelatnost europskih i nacionalnih medija koja će izvješćivati o značajnim europskim događanjima mogu ne samo informirati nego omogućiti empatiju, razumijevanje, solidarnost i naposljetku kolektivni identitet građana Europske unije. Europska unija nije, dakle, isključivo političko-ekonomska tvorevina. Treba imati na umu da je Unija ujedno i skup ideja, očekivanja, navika i osjećaja, sje-

ćanja i projekcija budućnosti. Njezin razvoj zahtijeva odgovarajuće političko djelovanje koje uzima u obzir zajedničke osnove europske liberalno-demokratske kulture građanskog društva i nastoji oblikovati europski identitet (K. Biedenkopf et al., 2004).

Europski identitet može, dakle, nastati tek u svakodnevnoj komunikativnoj praksi europskih građana, i to praksi koja neće zanemarivati nacije-države, nego upravo obrnuto: u kojoj će vlade nacija-država afirmirati europski identitet. Dovoljno je da se uspostave djelotvorni mehanizmi komuniciranja između različitih nacionalnih, regionalnih, lokalnih, ali i raznih socijalnih identiteta. Upravo će ta komunikativnost možda pokazati da postoje trajne zajedničke europske vrijednosti, odnosno da se one konstruiraju i da je komunikacija unutar EU-a kao političke zajednice moguća, a upravo je ona pretpostavka oblikovanja kolektivnih identiteta. Uostalom Europska je unija i formirana da bi se u doba globalizacije sačuvala barem neke funkcije nacionalnih država. Danas se nacionalni suverenitet ne može štititi u jednostavno preuskim okvirima nacije-države, nego je potrebna sustavna i uspješna međudržavna suradnja u okviru međunarodnih političkih i ekonomskih organizacija, a tek ona omogućuje očuvanje suverenosti nacionalnih država jer im omogućuje da uspješnim rješavanjem problema: ekologije, kriminala, privrednog rasta, socijalne skrbi itd. ponovno postanu i ostanu legitimne. Identitet je Europe, dakle, stvar procesa pregovaranja, institucionalna zadaća. Naime, i sam EU je projekt u kojem predmet rasprave i promjena nisu isključivo njezine institucije, ekonomski, socijalni i politički poredak, nego samim time i

njezino samorazumijevanje i europski identitet njezinih građana. Uloga Europske unije u svjetskoj politici ovisi i

o njezinoj sposobnosti stalnog razvoja i obnavljanja.

LITERATURA

- Biedenkopf, Kurt et al., 2004. Was hält Europe zusammen?, *Transit. Europäische Revue*, 28. (www.iwm.at/t-28txt1.htm)
- Castells, Manuel, 2002. *Moć identiteta*, Golden marketing, Zagreb.
- Etzioni, Amitai, 1996. *Die fair Gesellschaft. Jenseits von Sozialismus und Kapitalismus*, Shurkamp, Frankfurt a. M. (The Moral Dimension. Towards a New Economics, New York 1988.)
- Gasteyer, Curt, 1994. *Europa zwischen Spaltung und Einigung 1945-1993*, ZEI, Bonn.
- Meyer, Thomas, 2004. *Die Identität Europas. Der EU eine Seele?*, Shurkamp, Frankfurt a. M.
- Müller, Jan-Werner. Verfassungs-patriotismus – eine europäische Verbindlichkeit?, *Transit*, 28/2004. (www.iwm.at/T-28-txt2.htm)
- Reese-Schäfer (Hrsg.), 1999. *Identität und Interesse. Der Diskurs der Identitätsforschung*, Leske und Budrich, Opladen.
- Rodin, Davor, 2001. Europa: ljuška bez jezgre. Prilog raspravi o kulturnim pretpostavkama Europske unije. *Politička misao*, (38)3.
- Sakwa, Richard / Anne Stevens (ur.), 2000. *Contemporary Europe*, Macmillan, London.
- Sen, Amartya, 1998. *Rational Fools. A Critique of the Behavioural Foundations of Economic Theory*, u: isti, Choice, Welfare and Measurement, Basil Blackwell, Oxford.
- Szell, György (ur.), 1997. *Europäische Integration und sozialwissenschaftliche Theoriebildung*, Universitätsverlag Rasch, Osnabrück.
- Stichweh, Rudolf, 2000. *Die Weltgesellschaft. Soziologische Analysen*, Shurkamp, Frankfurt a. M.
- Therborn, Göran, 2000. *Die Gesellschaften Europas 1945-2000. Ein soziologischer Vergleich*, Campus, Frankfurt a. M./ New York.